

ინესა მერაბიშვილი

თარგმანი, როგორც ლექსიკოგრაფიული გამოკვლევა (ერთი სიტყვის მაგალითზე)

წარმატებული თარგმანი, მით უმეტეს მხატვრული, პირველ ყოვლისა, ფილოლოგიური გამოკვლევაა, და შემდეგ არტისტული შესრულება.

ვიდრე მთარგმნელი ტექსტის ლინგვისტურ და ლიტერატურულ ანალიზს განახორციელებს, მას ესაჭიროება სანდო ლექსიკოგრაფიული ბაზა, როგორც მზა მოცემულობა, რაც ნიშნავს იმას, რომ მთარგმნელი ეყრდნობა მშობლიური და უცხოური ენის სათანადო ლექსიკონებს.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, წარმოვადგინოთ ისეთი შემთხვევა, როდესაც ლექსიკონი ვერ აკმაყოფილებს ტექსტის წვდომის მოთხოვნებს და მთარგმნელს უწევს თავად ჩაატაროს ლექსიკოგრაფიული გამოკვლევა.

შემოგთავაზებთ ერთ-ერთ მაგალითს საკუთარი გამოცდილებიდან, საკუთრივ, სიტყვა “დოლაბთან” წარმოქმნილ სირთულეებს ცნობილი ქართული ხალხური ლექსის “თავფარავნელი ჭაბუკის” ინგლისურ ენაზე თარგმნისას.

“თავფარავნელი ჭაბუკი” ქართული ხალხური პოეზიის შედევრია. ეს მშვენიერი ლექსი მრავალი პარალელთა აღინიშნება მსოფლიო ლიტერატურაში, რაც მომდინარეობს ცნობილი ბერძნული მითიდან ჰეროსა და ლეანდრის შესახებ.

ჰელესპონტი, იგივე დარდანელის სრუტე, ევროპასა და აზიას შუა მდებარეობს. მითის თანახმად აზიის ნაპირზე, პატარა ქალაქ აბიდოსში სიმამაცითა და სილამაზით განთქმული ჭაბუკი, სახელად ლეანდრი, ცხოვრობდა. ლეანდრს გატაცებით შეუყვარდა უმშვენიერესი ჰერო, რომელიც ჰელესპონტის მეორე ნაპირზე, ევროპის ქალაქ სესტოსში ცხოვრობდა.

ყოველი დამით ლეანდრი აპობდა ჰელესპონტის ყინულივით ცივ ტალღებს, რათა მეორე ნაპირამდე მიედწია. იქ მას ჰერო ელოდა. ცივი დეკემბრის ერთ ავბედით ღამეს ლეანდრი სწრაფმა დინებამ შთანთქა. დილით მისი სხეული ტალღებმა სესტოსის ნაპირზე გამოიყა. მიჯნურის დაღუპვით სასოწარკვეთილმა ჰერომ თავი მოიკლა.

ჰელესპონტის გადაცურვა მხოლოდ მითოლოგიურ გმირობად რჩებოდა, მაგრამ ორი საუკუნის წინ ის რეალობად აქცია იქ სამოგზაუროდ ჩასულმა ლორდ ბაირონმა, რომელმაც სრუტე საათსა და ათ წუთში 1810 წლის 3 მაისს გადაცურა. ინგლისელმა პოეტმა საკუთარი გმირობა იუმორით აღსავსე ლექსით აღბეჭდა, მითუმეტეს, რომ წყლიდან ამოსულს ციებ-ცხელება დემარათა.

ბაირონის ამ ლექსის ჩემთვის ქართულ თარგმანთან ერთად გთავაზობთ:

Lord Byron

Written after Swimming from Sestos to Abydos

If, in the month of dark December,
Leander, who was nightly wont
(What maid will not the tale remember?)
To cross thy stream, broad Hellespont!

If, when the wintry tempest roar'd,
He sped to Hero, nothing loth,
And thus of old thy current pour'd,
Fair Venus! how I pity both!

For me, degenerate modern wretch,
Though in the genial month of May,
My dripping limbs I faintly stretch,
And think I've done a feat to-day.

But since he cross'd the rapid tide,
According to the doubtful story,
To woo, – and – Lord knows what beside,
And swam for Love, as I for Glory;

'Twere hard to say who fared the best:
Sad mortals! thus the Gods still plague you!
He lost his labour, I my jest;
For he was drown'd, and I've the ague.

სესტოსიდან აბიდოსამდე

ცივი დეკემბრის უკუნი ღამით
ლეანდრს ნაპირზე ჰერო ელოდა,
ჭაბუკი ტალღებს აპობდა გზნებით,
და სიოც თითქოს მისთვის მღეროდა.

უცებ ავარდა მძიმე გრიგალი,
ტალღა აზვიროდა, სრუტე ღელავდა,
იყო მძვინვარე თქეში და ქარი,
და ჩირაღდანიც აღარ ელავდა.

მე უბადრუკი ამ დროის შვილი,
მხოლოდ უწყინარ მაისს მივენდე,
თხემით ტერფამდე ვარ გათოშილი,
და ამ ჯმირობით თავს ვიმიედე.

თუ ჰელესპონტი მართლაც გაცურა,
 ლეანდრს ეწადა ქალის ტრფიალი,
 ვაგლახ, რომ უკვე სხვა დრო მოსულა —
 მხოლოდ დიდების ვარ მოტრფიალე.

არ ვიცი, ეს გზა ვისთვის რა იყო,
 ღმერთი არ გწყალობს, არ გეშველება,
 რადგან მიჯნური წყალში ჩაიხრჩო
 და მეც წარმიტანს ციებ-ცხელება.

პოეტის გმირობამ მრავალი სპორტსმენი შთააგონა და ბაირონს მიმდევრებიც გამოუჩნდა. მათ შორისაა ჩვენი თანამედროვე, ქართველი მეცნიერი და სპორტსმენი, ჰენრი კუპრაშვილი.

ფრიად საყურადღებო და საინტერესოა ამ მითის ქართული პარალელი — “თავფარავნელი ჭაბუკი“, როგორც ქართული ხალხური პოეზიის თვალმარგალიტი.

თავფარავნელი ჭაბუკი

თავფარავნელი ჭაბუკი
 ასფარას ქალსა ჰყვარობდა
 ზღვა ჰქონდა წინად სავალი
 გასვლას შიგ არა ზარობდა.
 ქალი ანთებდა სანთელსა,
 სანთელი კელაბტარობდა,
 ერთი ავსული ბებერი
 ვაჟისთვის ავსა ლამობდა,
 სარკმელზე ანთებულ სანთელს
 აჭრობდა, აბეზარობდა,
 თან ამას ეუბნებოდა
 წინათაც ვეა გყვარობდა.
 ვაჟი მიანგრევეს ტალღებსა
 გულმკერდი არა ჩქამობდა.
 ცალხელით დოლაბი მიაქვს,
 ცალხელით ნიავექარობდა,
 ზღვის გაღმა ერთი სანთელი
 გამომმა კელაბტარობდა.
 დამე ჩამოდგა წყვილიადი,
 უკუნს რამესა ჰგვანობდა,
 ტალღა ტალღაზე ნაცემი
 ვაჟის ჩანთქმასა ლამობდა.
 დაჰკარგა ფონი, შესჭირდა,
 მორევი ბობოქარობდა.
 გათენდა დილა ლამაზი,

კეკლუცის თვალებს ჰგევნობდა,
 წყალსა დაეხრჩო ქაბუკი,
 ქორიხზე ეგდო, ქანობდა,
 წითელი მოვის პერანგი
 ზევიდან დაჰფარფარობდა.
 ლემს დასჯდომოდა ზედ ორბი,
 გულს უგლეჯავდა, ხარობდა.

წინამდებარე სტატიის მიხედვით ყურადღებას შეგნებულად არ გავამახვილებთ
 შედარებით ლიტერატურულ ანალიზზე, რომელსაც ეს ნაწარმოები იმსახურებს
 ამ თემაზე შექმნილ სხვა მაგალითებთან მიმართებაში.

როგორც ითქვა, ამჟერად ჩვენი მიზანია ერთი სიტყვის ლექსიკოგრაფიული
 ანალიზი ლექსის ფართო კონტექსტის ფონზე.

მოკლედ მოგახსენებთ ჩატარებული კვლევის წინაპირობას: ჩემი ერთ-
 ერთი დისერტანტი მუშაობდა ზემოთ წარმოდგენილი მითის ლიტერატურულ
 რეალიზაციებზე და ბრიტანეთში პუბლიკაციისათვის მას დაჭირდა “თავფარავნელი
 ქაბუკის” ინგლისური თარგმანი. როგორც გაირკვა, ამერიკელ ქართველოლოგსა
 და საქართველოს დიდ მეგობარს, კევინ ტუიტს შეუხსრულებია ამ ლექსის
 ინგლისური თარგმანი, რომელსაც აქვე გთავაზობთ:

The Lad From Tavparavani

A lad from Tavparavani,
 Was loved by a maid of Aspidnza.
 He had a wide sea to cross,
 But in no wise was he daunted.
 The woman had lighted a candle;
 The candle sent forth its beam.
 A certain evil-souled crone
 Plotted the young man's destruction.
 The taper that gleamed in the window
 She snuffed out, to bring him to grief.
 And said to herself as she did so:
 “Did not this boy once love you?”
 The young man cut through the waves,
 His heart and lungs were not strained.
 With one hand he held a millstone,
 With the other he swam the sea.
 From over the water a candle
 Shed light to the other side;
 By now the night had fallen,
 A night dark as blackest pitch.
 Wave pounded on wave
 And strove to make the lad drown.

He lost his guide-beam, was confounded;
 Before him a whirlpool roared ...
 The morning dawned bright and cheery,
 Bright as a gay maiden's eyes.
 The waters had drowned the young man.
 He drifted ashore at Aspindza.
 His red shirt of finest silk
 Fluttered in the soft breeze;
 An eagle perched on his corpse,
 Tore at his heart and was sated.

(Translated by Kevin Tuit)

როგორც თარგმანი მოწმობს, კევინ ტუიტი დაეყრდნო ლექსის იმ ფართოდ გავრცელებულ ინტერპრეტაციას, რომელსაც ცნობილი ქართველი მეცნიერი ვახტანგ კოტეტიშვილი გთავაზობს, საკუთრივ შემდეგს: ეს ნაწარმოები ძველისძველი მითოსის ასახვა და იქ მაგიური და საკულტო ხასიათის ნიშნები მოიპოვება: თავი, დოლაბი და წითელი მოვის პერანგი. აქედან ვ. კოტეტიშვილი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს დოლაბს, რომელიც ჭაბუკს ცურვის დროს ხელით მიაქვს (ვ. კოტეტიშვილი, 1961, გვ. 333-336):

ცალი ხელით დოლაბი მიაქვს,
 ცალი ხელით ნიავექარობდა.

ვ. კოტეტიშვილის მიხედვით “დოლაბი” წისქვილის ქვაა. აქედან გამოდინარე კევინ ტუიტის დოლაბის აღსანიშნავად ხმარობს სიტყვას “millstone”, რაც ინგლისურ ენაში წისქვილის ქვას ნიშნავს.

როგორც ჩანს, ვ. კოტეტიშვილის ვარიანტს სხვაც ბევრი იზიარებს. მათ შორისაა ჩვენი თანამედროვეობის ისეთი დიდი პროზაიკოსი, როგორც გახლავთ გურამ დოჩანაშვილი, რომელმაც ამ მითის მიხედვით შექმნა მოთხრობა “თავფარავნელი ჭაბუკი” (გ. დოჩანაშვილი, 1976, გვ. 379-408).

ჩვენი ღრმა რწმენით, ქართული ენიდან გამოდინარე დედნისეულ ტექსტში სიტყვა “დოლაბის” ირგვლივ იქმნება გარკვეული სემანტიკური სივრცე, რომელიც პოლისემანტურობის სიღრმეს გთავაზობს და საშუალებას გვაძლევს არ შემოიფარგლო კოტეტიშვილისეული ინტერპრეტაციით. ამის პირველი ნიშანია ის, რომ ჭაბუკს ერთი ხელით “რალაც” მიაქვს, ხოლო მეორე ხელით ის ნიავექარობს. ამ ორ სტრიქონს შორის ჩვენ ვხედავთ არა კონტრასტს, რომელიც კოტეტიშვილმა შემოგვთავაზა, არამედ, პირიქით, ჰარმონიულ კავშირს.

რაც შეეხება ტუიტისეულ ინგლისურ ვარიანტს, იქ ჩვენ ვაწყდებით ერთმნიშვნელოვან სიტყვას “millstone”, როგორც წისქვილის ქვას, რომელიც არსებულ კონტექსტში პოლისემანტურობის სიღრმის განვითარებას გამორიცხავს და ქმნის მხოლოდ შემდეგ შინაარსს: თავფარავნულ ჭაბუკს ერთი ხელით წისქვილის ქვა მიჰქონდა (With one hand he held a millstone), ხოლო მეორეთი მიცურავდა ზღვაში (With the other he swam the sea). ზმნას „ნიავექარობდა“ კევინ ტუიტი სათანადო ცნებით არ თარგმნის ინგლისურად.

აი, სწორედ ეს დამოკიდებულება გახლდათ ის მამოძრავებელი ძალა, რომელმაც კოტეტიშვილისეული შეფასების გადასინჯვის აუცილებლობა შთაგვაგონა.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში “დოლაბის“ გასწვრივ ორი სტატიაა:

დოლაბი¹ (დოლაბისა) 1. წისქვილის ქვა. წისქვილი მოქუხს, დოლაბი ბრუნავს და ბრუნავს მალადა (რ. ერისთ.). [გვადი] წყალმიშვებულ დოლაბივით დატრიალდა (ლ. ქიაჩ.). **დოლაბის რკალი** წისქვილის ზედა ქვას შემოდებული რკალი. 2. კუთხ. (იმერ. გურ.) წისქვილი.

დოლაბი² (დოლაბისა) 1. ბანიანი სახლის სათვალე, სანათური, საიდანაც სინათლე ჩადის და კვამლი ამოდის. უცხო მგზავრი თუ დაიბნა დამეში, შეხედოს და დოლაბის შუქს ენდოს (შ. ჩიქოვ.). 2. ქვიტიკრის კედელში დატანებული უკარო განჯინა (ქვეშაგების შესანახად). სცენის სიღრმეში დოლაბივით კარაპანია (გ. ყიფში. თარგმ.). (ქველ. ტ. III გვ., 1207)

ლექსიკონში არსებული სტატიების მიხედვით “დოლაბის“ ტექსტუალური მნიშვნელობის დადგენა შეუძლებელია, თუ, რასაკვირველია, არ მიენდობი კოტეტიშვილის ინტერპრეტაციას. ეს უკანასკნელი კი, მოგვხსენებთ, იმდენად უზრუნველ ხატის წარმოქმნას იწვევს, რომ თავად მითოლოგიურ სივრცეში არსებულ ფანტაზიასაც სცილდება.

შეგვექმნა შთაბეჭდილება, რომ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი ვერ ასახავს სიტყვა “დოლაბის“ შინაარსობრივ პოტენციას “თავფარავნელ ჭაბუკში“. ამდენად, საჭირო შეიქმნა ლექსიკოგრაფიული გამოკვლევის ჩატარება. საკონსულტაციოდ მივმართეთ არაერთ ქართველ ფილოლოგს. საკითხის გადაწყვეტაში განსაკუთრებული დახმარება აღმოგვიჩინეს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორებმა ზურაბ ჭუმბურიძემ და თემურ ქურდოვანიძემ. მათ მიგვანიშნეს, რომ ამ საკითხთან კავშირში საინტერესო გამოკვლევა ჩაატარა წინა საუკუნის 60-იან წლებში ილია მაისურაძემ.

ბატონი ილია მაისურაძე დღეს ცოცხალი არ ბრძანდება, რომ პირადად გადაეუხადოთ მადლობა უაღრესად საინტერესო ნაშრომისათვის “თავფარავნელი ჭაბუკის“ ზოგი სიტყვის განმარტებისათვის“ (ი. მაისურაძე, 1969, გვ. 207-214), რომელიც მან 1969 წელს გამოაქვეყნა.

ილია მაისურაძე წარმოშობით ჯავახეთიდან ყოფილა და, როგორც ჩანს, უკეთ მიუწვდებოდა ხელი “თავფარავნელ ჭაბუკში“ ტომონიმებისა თუ სხვა სიტყვათა ხმარების დადგენაზე, რომ აღარაფერი ვთქვათ მის მეცნიერულ ალღოსა და პასუხისმგებლობაზე.

აი, რას წერს ი. მაისურაძე:

“დოლაბი“ ლექსის კომენტატორებს მხოლოდ ერთი მნიშვნელობით ესმით — როგორც წისქვილის ქვა. ამის გამო საკვირველი არ უნდა იყოს, რომ კაცი,

¹ ასფარა თითქოს იმ კაცის ზედმეტი სახელი იყო, რომელიც ას ფარა ცხვარს ფლობდა. ამ მდიდარი კაცის სახელი შემდეგ თურმე მის სოფელსაც დაერქვა, — გამოკვლევს ხალხური თქმულება. სამწუხაროა, რომ დღეს ამ ქართულ სახელს დამახინჯებული სახით ასპარად წარმოთქვამენ და წერენ კიდეც (იხ. ვაზ. “ასპინძა“ №28, S. 111, შ. ზურაბიშვილის სტატია “ოტა რამ ხალხური ბალადის შესახებ“ და სხვ.).

² A village in Georgia on one of the shores of lake Paravani.

რომელიც ცურავს და თან ცალი ხელით წისქვილის ქვა მიაქვს, რაღაც ბუმბერაზ, ზღაპრულ არსებად წარმოვიდგინოთ. მისი უნარი ხომ ბევრად აჭარბებს ჩვენი ზღაპრების იმ გოლიათების სასწაულებრივ თვისებებსაც კი, რომელთაც სირბილის დროს ფეხებზე წისქვილის ქვები აბიათ.

მაგრამ საქმე ის არის, რომ დოლაბი მარტოოდენ წისქვილის ქვას როდი ნიშნავს. ქართულში მას სხვადასხვა მნიშვნელობა უკავშირდება, რის გათვალისწინებაც აუცილებელია ზემოხსენებული გამოთქმის სწორად გაგებისათვის.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში წისქვილის ქვის გარდა დადასტურებულია დოლაბის კიდევ რამდენიმე მნიშვნელობა. იგი აღნიშნავს თვით წისქვილს (იმერული და გურული კილოების მიხედვით), ბანიანი სახლის სათვალეს, სანათურს და კედელში დატანებულ განჯინას. ამითაც არ ამოიწურება ამ სიტყვის სემანტიკა. ჯავახეთში დოლაბად იწოდება კორკოტის საფქვავეი, შუაში გახვრეტილი, ღერძაყრილი ქვის დიდი ბორბალი, რომელიც წყლის ძალით ძელის გარშემო გორავდა და ქვეშ დაყრილ ხორბალს კანს აცლიდა. ეს იყო ზეთსახდელი ქვის (გელაზის) მსგავსი ბორბალი, რომლის ნაშთებს მესხეთის მიწა-წყალზე ბევრგან ვხვდებით, თვით გელაზიც აქ დოლაბის სახელით არის ცნობილი. ისიც საყურადღებოა, რომ ჯავახეთში უწინ დოლაბიანი ურმებიც სცოდნიათ. ეს სახელწოდება ურემს დოლაბებად წოდებული ერთნაირი ბორბლების გამო მიუღია. დოლაბი-ბორბალი ბორბლის უძველესი, პრიმიტიული სახე იყო და ჩვეულებრივი ბორბლისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ ერთიანი ხისაგან იყო გამოჭრილი და ღერძის გასაყრელად შუაში გამოხვრეტილი.

დოლაბის სახელით ყოფილა ცნობილი აგრეთვე გვერდი-გვერდ მდებარე მიწურ სახლებს შორის მოსაზღვრე კედელში დატანებული ხვრელი, ანუ სარკმელიც, რომელიც დანიშნული იყო მტრის თავდასხმის ან რაიმე გაჭირვების ჟამს ხმის მისაცემად, ამბის შესატყობინებლად. მოხუცთა გადმოცემით, ციხის სათოფურებსაც აქ თურმე დოლაბებს ეძახდნენ. საძიებელი სიტყვის ამგვარი სემანტიკური მიმოქცევა გვაფიქრებინებს: ხომ არ იყო დოლაბი ისეთი საგნების აღმნიშვნელი საზოგადო ტერმინი, რომელთათვისაც დამახასიათებელი იყო ამოთხრით, ამოკვეთით, ამოღრმავებით ან გახვრეტით მიღებული გარკვეული ფორმა (წისქვილის ქვა, სარკმელი, სანათური, განჯინა, გელაზი, ურმის ბორბალი და .მისთ.).

ირკვევა, რომ სიტყვა დოლაბი სპარსულიდან მომდინარეობს, სადაც დულაბად გამოითქმება. ახალ სპარსულში დულაბი ბორბალსაც აღნიშნავს (ჰიდრავლიკური ბორბალი) და კარადასაც (კარადა, რასაკვირველია მოდერნიზებული გაგებაა განჯინის აღმნიშვნელი ამ სიტყვისა) (ბ. მილერი). ქართულსა და სომხურს გარდა, დოლაბი როგორც ჩანს, რუსულშიც შესულა და იქ ზმნის ფორმით დამკვიდრებულა, ეს არის Долбить, ს. ოყეგოვის მიხედვით, მისი განმარტება ასეთია: Долбить 1. ударами делать углубление: долбить дерево, долбить лед. 2. изготовлять, делая ударами, углубление: долбить улей (ს. ოყეგოვი, 1960) . ეს განმარტება კარგად ეხამება ვარაუდს დოლაბის ზემოხსენებული ზოგადი მნიშვნელობის შესაძლებლობის შესახებ. აქედან ისიც გამომდინარეობს, რომ დოლაბი როგორც ამოკვეთილ-ამოღრმავებული ან გახვრეტილი საგანი, ნივთი თუ ნაგებობა შეიძლება ქვისაც ყოფილიყო, ხისაც და სხვა მასალისაც.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თავფარავნელი ჭაბუკის ბალადაში მოხსენებულ დოლაბი წისქვილის ქვას კი არ უნდა აღნიშნავდეს, არამედ ურმის თვალს, დოლაბ-ბორბალს, ცურვაში ხელის შესაწყობად გამოყენებულს, ანდა, უკეთეს შემთხვევაში, დოლაბად წოდებულ სპეციალურად დამზადებულ, მკლავის გასაყრელად გამოხერხებულ მრგვალ ფიცარს, რომელიც ძველად მიღებული უნდა ყოფილიყო ბანაობისა და ცურვის დროს დამხმარე საშუალებად. ამგვარი საცურაო დოლაბი დღეს ჭავჭავთში აღარ გვხვდება, მაგრამ მის არსებობაზე ხალხის მეხსიერებაში შემონახული ცნობები მიგვიბრუნებს“ (ი. მაისურაძე, 1969, გვ. 211-213).

ზემოხსენებულ სტატიაში ი. მაისურაძე იშველიებს ჭავჭავთის ყოფილი მკვიდრის, ვინმე სოფრომ დავითის ძე ყავრელიშვილის გამოუქვეყნებელ მოთხრობას, სადაც აღწერილია დოლაბის დამზადების წესი:

“დოლაბს გამოყვანა უნდა. ეს უბრალო გახვრეტილი ფიცარი არ არის. ამას აკეთებენ ფისიანი (მკვრიანი) ხისაგან, ახმობენ ორ წელიწადს, მერე უსმევენ ცხელ თხის ქონს და თავლის სანთელს გარშემო. აი, მაშინ არც წყალში იელინთება, არც მზეზე ხმება, გინდა წლობით ეგდოს“ (იქვე, გვ. 213).

მაისურაძის გამოკვლევა ჩვენთვის საყურადღებოა აგრეთვე მიჯნური ქალის საცხოვრისის დადგენის თვალსაზრისითაც, რადგან ეს ხალხური ლექსი სხვადასხვა ვარიანტებით ვრცელდებოდა იმის მიხედვით, თუ ვის ჰყვარობდა თავფარავნელი ჭაბუკი: ასპანას ქალსა, ასპინძის ქალსა, ზღვის გაღმა ქალსა, თუ სხვას.

ტოპონიმის დადგენა ჩვენთვის აუცილებელი იყო, რადგან ეს ლექსი თავად გვსურდა გვეთარგმნა, მითუმეტეს, რომ კვირ ტუიტისეულ ინგლისურ თარგმანში მიჯნური ქალი ასპინძელია:

A lad from Tavparavani,
Was loved by a maid of Aspindza.

აი, რას ვკითხულობთ ი. მაისურაძესთან:

“რაკი ბალადის მთავარი გმირის საცხოვრისი ნაწარმოებში ზედმიწევნით არის ლოკალიზებული (იგი თავფარავნელი ჭაბუკია), ცხადია, რომ მისი სატრფოს ადგილსამყოფელიც თავიდანვე გარკვეული იქნებოდა. ის ვერ იქნებოდა ვერც უცნობი აშკარეთი, ვერც ასპანა და, მით უმეტეს, ვერც ასპინძი, რომელიც უდიდესი მანძილით არის დაშორებული თავფარავანს. ეს პუნქტი უნდა ყოფილიყო მხოლოდ და მხოლოდ ასფანა, ის მცირე სოფელი, რომელიც თავფარავნის პირდაპირ, ტბის ჩრდილო ნაპირზე მდებარეობს და დღემდე ამავე სახელს ატარებს. ამ ფაქტზე სათანადოდ მიუთითა პროფ. ს. ჯიქიამ, რომელმაც ჭავჭავთის ტოპონიმიკური რეალიების გაცნობის შედეგად ასფანა აღიარა ლექსში მოხსენებულ სწორ გეოგრაფიულ პუნქტად (ს. ჯიქია, 1958, გვ. 351-352)“, (ი. მაისურაძე, 1969, გვ. 210).

როგორც მაისურაძე ასკვნის, დოლაბით მოცურავეს, რომელსაც მარჯვენა ხელი დაკავებული ჰქონდა, მარცხენა მთლიანად თავისუფალი ექნებოდა, ცურვისას მარჯვენა მხრით იგი მძლავრად იქნებოდა გადაწოლილი დოლაბზე, მეორე თავისუფალი ხელი კი აქტიურად უნდა ემოძრაებინა, ექანავებინა, ისე, რომ მხარულთ წინ წაწეულიყო. მარცხენა ხელის სწორედ ასეთი სწრაფი ქნევა და ჰაერის ამოძრავება თავფარავნელის ლექსში ნიაკპარობად არის დასახული, რაც მეტად მარჯვე პოეტური თქმაა: “ცალ ხელით დოლაბი მიაქვს, ცალ ხელით ნიაკპარობდა“. (იქვე, გვ. 314).

აი, ასე გაამართლა მაისურადისეულმა კვლევამ ჩვენი რწმენა იმასთან კავშირში, რომ დოლაბი “თავფარავნელ ჭაბუკში” ნახმარი იყო ისეთი მნიშვნელობით, რომელიც არ იყო აღწერილი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში, და რომ სტრიქონებს შორის “ცალ ხელით დოლაბი მიაქვს, ცალ ხელით ნიაქარობდა” შინაარსობრივად იკვეთებოდა არა კონტრასტი, არამედ თანხვედრა.

ასეთი გამოკვლევის შედეგად, რომელიც პრაქტიკულად გამოკვლეულის გამოვლენაა, ჩვენ შევასრულეთ “თავფარავნელი ჭაბუკის” ინგლისური თარგმანი, რომელსაც ქვემოთ გთავაზობთ, და სადაც “დოლაბი” წარმოვადგინეთ, როგორც “lifebelt” — საშველი რგოლი, თუმც კომენტარში ავხსენით ამ ცნების ქართული წარმომავლობა:

A Handsome Lad of Paravani

A handsome lad of Paravani³
 In love'th a maid of vil Aspara⁴
 Was never daunted to cut huge waves
 Across the sea to meet his lover.
 The maid was used to lit a candle,
 The candle lightened as a marvel.
 An ugly crone of wicked soul
 Intended evil for the couple.
 She, when in fury, reached the casement,
 Snuffed out the light to harm, to humble,
 The wicked crone to her oft murmured:
 “You ever had the same lover”.
 By then the lad met billows high,
 His breast heaved smoothly, had no troubles,
 With one hand carried he a lifebelt
 And wafted air with the other.
 A single candle on one seaside
 Could well throw light far on the other.
 But moonless night came over the lake
 With total darkness all to cover.
 And wave on wave did pound him strongly
 To swallow up, devour the lover.
 He lost the ford, the storm went higher,
 The toil for him became thus harder.

³ A village in Georgia on one of the shores of lake Paravani.

⁴ A village on the opposite shore of the lake.

The morning broke so full of beauty
 Like eyes of damsel fairs that sparkle.
 The lad was drowned, his lifeless body
 Over the waters floated upper.
 And near the shore of vil Aspara
 In breeze his crimson silk shirt fluttered.
 His loving heart, his poor body
 Were torn up gaily by a vulture.⁵

(Translated by Innes Merabishvili)

ჩემულ ინგლისურ თარგმანში “თავფარავნელის“ აღსანიშნავად ვხმარობ “of Paravani”, რაც ნიშნავს ფარავანელს, რადგან კარგად ცნობილია, რომ ტობონიმი “ფარავანი“ იგივეა, რაც ტობონიმი “თავფარავანი“, მითუმეტეს, რომ ეს უკანასკნელი უცნობია ვახუშტი ბატონიშვილისათვის (ვახუშტი, 1941, გვ. 24, 41), რომელიც ტბის სახელად ძველ წყაროებში ცნობილ ფარავანს იხსენიებს.

იმედს გამოვთქვამთ, რომ წინამდებარე პუბლიკაცია შემდგომში დახმარებას გაუწევს სათანადო ლექსიკოგრაფებს, ხოლო ჩვენი დაკვირვება და სიტყვის ლექსიკოგრაფიული გამოკვლევის გამოცდილება თარგმნის პროცესში ამ ერთი მაგალითით არ ამოიწურება.

ლიტერატურა

ი. ადამია, 2009 - Adamia I., A Poem by Byron against the Backdrop of Georgian-Greek Mythology, In: The Newstead Byron Society Review, Nottingham, January, 2009, p. 26-30.

გ. დოჩანაშვილი, 1976 - გ. დოჩანაშვილი, “თავფარავნელი ჭაბუკი“, მოთხრობები, გამომცემლობა “საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1976.

ვახუშტი, 1941 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941.

ვ. კოტეტიშვილი, 1961 - ვ. კოტეტიშვილი, ხალხური პოეზია, თბ., 1961.

ი. მაისურაძე, 1969 - ი. მაისურაძე, “თავფარავნელი ჭაბუკის“ ზოგი სიტყვის განმარტებისათვის, ქართული ფოლკლორი, ტ. 3, თბ., 1969.

ბ. მილერი, Миллер Б., Персидско – русский словарь.

ს. ოეგოვი, 1960 - Ожегов С. И., Словарь русского языка, Москва, 1960 г.

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტომი III, დ-ე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1953.

ს. ჭიჭია, 1958 - ს. ჭიჭია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი III, გამოკვლევა, თბ., 1958.

⁵ “თავფარავნელი ჭაბუკის“ აქ წარმოდგენილი ჩემული ინგლისური თარგმანი პირველად გამოქვეყნდა ბრიტანიკაში ინგა ადამიას სტატეისთან ერთად (!).

INNES MERABISHVILI

TRANSLATION AS LEXICOGRAPHICAL RESEARCH
(BASED ON ONE EXAMPLE)

A successful literary translation is a philological investigation of a given text plus its artistic realization.

Any linguistic analysis of a text implies lexicographical assistance when the translator consults dictionaries.

The author argues that there are special cases when even the most complete dictionary cannot give all the real meanings of a word enclosed in a text and the translator has to disclose them.

The present article is devoted to one such case, namely to the study of a Georgian word “დოლაბი” [dɔlɑbɔ] presented in a Georgian folklore masterpiece – “The Lad of Paravani”.

This poem is based on a legend that is in fact similar to the famous myth of Hero and Leander.

The mythological Hellespont, the present Dardanelles, is especially known for the myth of brave Leander crossing the strait to reach his beloved Hero.

Leander was a youth of Abydos, a town on the Asian side of the strait which separates Asia and Europe. On the opposite shore, in the town of Sestos, lived the maiden Hero, a priestess of Venus. Leander used to swim the strait nightly to enjoy the company of his mistress. But one night a tempest arose and he was drowned. Hero became aware of his death, and in her despair cast herself down from the tower into the sea and perished.

In the Georgian poem a handsome lad from the village of Paravani (English translations of the poem are enclosed in the Georgian article) crossed Lake Paravani cutting waves with one hand but carrying a definite object in the other. This definite object is presented in the Georgian poem by the word “დოლაბი” [dɔlɑbɔ] meaning “a millstone”. It was probably an incorrect interpretation of a word used by a distinguished Georgian scholar, Vakhtang Kotetishvili, that led the American translator Kevin Tuit to interpret the word as a millstone. Eventually we obtained a picture difficult to imagine of a lover crossing the waves with “a millstone” around his arm, especially when the Georgian text speaks of his light and skilful movements.

A special study of the word “დოლაბი” permits us to define that one of its meanings never mentioned in dictionaries, is also “a lifebelt”, used by swimmers in the region of Lake Paravani and designed as a wooden disk with a hole in the centre to put an arm in it. Therefore we translated the word “დოლაბი” as “a lifebelt”.